

NEVELÉSTÖRTÉNET

A VALDENS NŐK ÉS A VALDENS CSALÁD A KÖZÉPKORBAN

Bognárné Kocsis Judit

Összefoglaló:

A kutatás a valdens nők és a valdens családok középkorban betöltött szerepre, életére fókuszál. A valdensek valójában egy olasz protestáns (református) vallási kisebbség, akik a társadalom és a kereszténység szoros összefonódását vallják.

A kutatás az alábbi kérdésekre keresi a választ: Miként vállaltak szerepet a valdens nők a vallásos nevelésben? A családi nevelés során milyen értékek átadására törekedtek? A valdens nők külső megjelenésükben, magaviseletükben mennyiben voltak eltérőek a többi asszonytársaiktól?

A kutatói kérdések megválaszolásához olasz és angol nyelvű forrásokat használtam a tanulmányomban. A kutatás alapvetően analitikus jellegű, az értelmezés és a szintetizáló elemzés módszerét alkalmazza. A forráselemzéseken keresztül elsősorban a kvalitatív paradigma keretei között maradva, az interpretatív szemléletmódot követem.

A kutatás segíti a valdens nők szerepének, valamint a valdens családok sajátosságainak, nevelésének megértését a vizsgált korszakra vonatkozóan, mindemellett a neveléstörténet iránt érdeklődőknek hasznos információkat nyújt.

Kulcsszavak: valdenssek, értékközvetítés, nevelés, család, középkor

Abstract:

This study focuses on the Valdese women and Valdese families. The Valdenses are in fact an Italian Protestant religious minority, who believe in strong connections between society and Christianity. In this research I would like to focus on the features of the Valdese Communities in the Middle Ages.

The aim of my research is to provide an answer to the following questions: What role did the Valdese women take in the Valdese education? What Values were transmitted in the Valdese families? How did their behavior and appearance differ from other Churches?

To answer the above questions, mostly Italian and English references were used. The research method was content examination, synthesizing and theoretical analysis of primary and secondary sources. This research is important to understand the characteristics of the Valdese family and education among researchers of history of education and all interested people.

Keywords: Valdenses, transmission of values, education, family, Middle Ages

Bevezetés

Hazánkban kevés szó esik a valdensekről, így valószínűleg kevesen tudják, hogy az olasz protestánsok, reformátusok egy csoportját nevezük így módon. Ők a reformáció idején csatlakoztak a protestáns egyházhoz, de működésük kezdete jóval korábbra tehető.

A valdens szónak valójában még a mai napig nem tisztázott a jelentése, gyakran – nem túl pozitív értelemben – az Alpok völgyeiben lakó kevésbé képzett, szinte tudatlan emberekként tartották számon őket. Eredetük a 12. századra tehető, de nincs egységesen elfogadott nézet e tekintetben sem.

A valdensek ősei legnagyobb számban Piemonte völgyeiben, többek között a történelmi Savoya (Savoia) területén, Delfinato (il Delfinato) részen, Valle d'Osta és Arras vidékén éltek. Ezekről a területekről menekültek el aztán az erőszakos katolikus elnyomás elől például Lombardiába.

A valdensek, akik magukat népegyháznak nevezik, vagyis a társadalom és a kereszténység szoros összefonódását vallják, valójában egy kis létszámú protestáns vallási kisebbség a katolikus Olaszországban. Ugyan az olasz valdensek napjainkban már csak néhány ezren vannak, jelentőségük jóval túlmutat létszámukon.

Meg kell jegyezni, hogy kulcsfontosságú, úttörő és követendő az évszázadokon átívelő oktatás-nevelés területén kifejtett tevékenységük, amelyek jelentős mértékben segítették a nagyfokú olasz írástudatlanság, képzetlenség felszámolását. Jelen tanulmányban a valdens nők tevékenységeire, életvitelükre fókuszálva mutatom be a főbb sajátosságokat.

Kutatásmódszertan, a források sokszínűsége

A kutatás alapvetően analitikus jellegű, az értelmezés és a szintetizáló elemzés módszerét alkalmazza. A forráselemzéseken keresztül, elsősorban a kvalitatív paradigma keretei között maradván, az interpretatív szemléletmódot követem.

A források számbavétele alapján jól látszott, hogy a valdens honlapokon, weboldalakon (például a Societá di Studi Valdesi, a Claudiana könyvkiadó vagy az Unilibro könyvesbolt hálózatán) keresztül az általuk elismert szakirodalmak többnyire hozzáférhetőek. Azonban ahhoz, hogy a témakörrel teljes képet kapjunk, szükséges volt egyéb forrásokból, például katolikus meggyőződésű vagy magukat objektívnek beállító szerzők véleményét is figyelembe venni. Bár a legtöbb anyag olasz, illetve angol nyelven érhető el, francia, illetve eredeti, „valdens nyelvű” (azaz regionális provanszál dialektusban írt) forrásokkal is találkozhatunk. Kompetenciáim miatt az első két nyelvre fókuszáltam.

A források áttekintése során arra az eredményre jutottam, hogy nincsenek önmagukban objektív szemléletű valdensekről szóló könyvek, sokkal inkább vannak egyrészt valdensek által kiadott/szerkesztett könyvek; másrészt valdensekért, a valdensek védelmében íródott könyvek; harmadrészt könyvek, amelyek valdensek szimpatizánsai/baráti/ismeretségi körében íródtak (például amikor a valdens völgyekben vendégeskedtek); és végül, de nem utolsósorban a valdensekhez kritikusan állók (például a katolikus szerzők) könyvei.

A kutatás az alábbi kérdések megválaszolását tűzte ki célul: Miként vállaltak szerepet a valdens nők a vallásos nevelésben? A családi nevelés során milyen értékek átadására törekedtek? A valdens nők külső megjelenésükben, magaviseletükben mennyiben voltak eltérőek asszonytársaitól?

A témaválasztás indoka – problémafelvetés

A nők szerepe a társadalomban, a családban betöltött helyük a neveléstörténet során folyamatosan változott. Ez a változás megfigyelhető főként a feladataik számában, a felelősségük nagyságában, az egyenjogúságuk tiszteletben tartásában, a család melletti munkavállalás kérdésében. Napjainkban gyakran előforduló téma a család és a karrier (munkahely) összeegyeztetése, harmonikus egységének megtalálása a nők életében.

A valdens nők szerepvállalása a társadalomban, az egyházuk életében azért kiemelt jelentőségű, mert hitük felvállalása, életpéldájuk a családban, a gyülekezeti közösségben, a gyermekek nevelésében rendkívül nagy hatással bírtak mind a 12. században, mind a későbbi nemzedéke számára. Kijelenthetjük a vizsgált szakirodalom alapján, hogy a nők által betöltött funkciók mindenféleképpen alakították a valdens egyház arculatát. Ebben a tanulmányban elsőként az egyházért, a vallásért végzett tevékenységükről, majd a családon belüli szerepvállalásukról ejtünk szót.

Prédikáló valdens asszonyok

A középkorban azok a nem katolikus hívő nők, akik a vallásnak akarták szentelni az életüket, választhatták a félig-meddig szerzetes életet. Ez azt jelenti, hogy ők nem a világtól elzártan, zárdában éltek, hanem az emberek között fejtették ki hitre vezető tevékenységüket.

A vallásos nevelés iránt elkötelezett protestáns nők között is voltak, akik vállalták ezt a nem kis megpróbáltatással járó szolgálatot. A valdens női renddel szinte egy időben jelentek meg a beginák csoportjai. (A beginák a kb. az 1170 és 1175 közötti években a Németalföldön induló női vallásos mozgalom tagjai.)

E női mozgalmak közös tulajdonsága az apostoli élet hirdetése volt, de emellett mindegyik az egyházi megújulást is szorgalmazta. Elsősorban Franciaország déli részén voltak megtalálhatóak, de Európa más részein (például Németalföld) is befolyással bírtak a vallási gondolkodásra. A 14. században már eretneknek bélyegezték és üldözni kezdték őket.

A prédikáló asszonyok megítélése nem volt egyértelműen pozitív. Az őket kritizálók munkájukat csekély értékűnek, alacsony megbecsültségűnek tartották. Általában a középkor eseményeit átszővi egyfajta kettős, ambivalens megítélés, amely ebben az esetben is megfigyelhető.

A katolikus egyház egyébként sem nézte jó szemmel, hogy a laikusok egyre nagyobb részt vállaltak az evangéliumok üzenetének terjesztésében. „Álprófétáknak” nevezték és eretneknek nyilvánították őket. Gratianus középkori itáliai jogász a *Decretum* című munkájában 1140 körül arról ír, hogy klerikus jelenlétében laikus ne prédikáljon, csak ha erre külön kéri; a nőekkel kapcsolatban kijelenti, hogy lehetnek műveltek és szentek, akkor is vonatkozik rájuk ez a rendelkezés.¹

1190-ből ismét találhatóak olyan szövegek, amelyek tanító nőkről szóló utalásokat tartalmaznak. A szövegek idézik Gratianus mester jogi tanításait és az egyház rendeleteit.

A valdenseknek nézeteltérésük támadt Joachim da Fiore (1130–1202) ciszterci rendalapítóval is. A dél-olaszországi (Calabria) apát a „spirituális evangéliumot” hirdette. Felismerte, hogy a katolikus egyház világi magatartásán egy új eszme segíthet csak, ami reformokat eredményez, és elhozza a Lélek korszakát. A valdensek elfogadták azt az eszméjét, ami az egyéni lelki élet megélését hangsúlyozza otthoni környezetben, ugyanakkor az Atya ószövetségi és a Fiú újszövetségi kora utáni következő Lélek-korszak elképzelésével nem tudtak azonosulni, mivel nem tartották bibliai alapúnak. Ez viszont kiváltotta Joachim da Fiore nemtetszését, aki

¹ Merlo, Grado Giovanni (2000): Frammenti di storiografia e storia delle origini valdesi. *Revue de l'histoire des religions*, 217(1): 21–37. http://www.persee.fr/doc/rhr_0035-1423_2000_num_217_1_1069 (letöltés dátuma: 2020. 04. 03.).

a valdenseket ellen támadt, mondván: nincsenek hittételeik, rendszabályaik, tolakodóak, közönyösek, a férfiak és a nők is, továbbá a Biblia szavait kifogatják, és Istenre hivatkozva a Sátánnal cimborálnak.²

Az erős katolikus kritikák ellenére 1190 körül Piacenzában valdens nők is végeztek úrvacsoraosztást. 1199-ben a Franciaország északkeleti részén fekvő Metzben volt egy nagyobb vallási összejövetel, ahol nők olvastak fel a Bibliából. Metz város püspöke fel is háborodott a valdens nők nyilvános bibliaolvasásán, és elpanaszolta III. Ince pápának, hogy az emberek a saját nyelvükön olvassák a Bibliát, és beszélgetnek is róla. Általánosságban elmondható, hogy a valdens nők vallási tanúbizonyosságait, hittérítéseit egyáltalán nem nézték jó szemmel abban a korban, ezt igazolja az a középkori felirat is, amelyben azt olvashatjuk, hogy rosszabb az embereknek, ha képzettek a vallás terén, amennyiben nőktől hallották a szentbeszédet.

Úttörő jelentőségűnek számított, hogy 1212-ben Durando d’Osca, Vald Péter egyik munkatársa (aki később katolikus hitre tért) létrehozta, felépítette az első valdens szeretetotthont, amelyben nőket és férfiakat is gondoztak. Ez a lelkeségi ház oltalmat adott az elhagyott gyermekek, a szegények, a hajléktalanok, a rossz sorban élő feleségek számára egyaránt.

Jól látjuk, hogy a valdens mozgalomban nem különítették el vallási nevelés, egyházi szerepvállalás szempontjából a férfiakat és a nőket, hanem ugyanazok a jogok illették meg őket. A 13. század elején már egyenlő számban találunk női és férfi prédikátorokat. A nőket „szegény asszonyoknak” is hívták, akik a prédikálás mellett hívek toborzásával is foglalkoztak.

A valdens hittérítő, misszionálással foglalkozó nők általában rendházakban éltek, férfi testvérekkel együtt. A valdens rendházakba való felvételt belépési ceremóniák kísérték. A szertartás menete a következő volt: a rendház tagjai közösen meghallgatták az apát prédikációját, majd a novícia (apácánövendék) térdre ereszkedett, és szerzetesi fogadalmat tett, szegénységet, szüzességet és engedelmisséget fogadva. A társai ezt követően felemelték a földről, és arcát csókkal illették. A valdens szerzetesnőknek volt még egy nagyon fontos kiváltsága: kiszolgáltathatták az úrvacsora szakramentumait. A valdensek azon a véleményen voltak, hogy minden fogadalmat tett szerzetes jó, akkor is, ha nő, amennyiben a közösséghez tartozik. („*Ogni buon laico ed anche donne, se appartenenti alla setta, possono offrire il corpo di Cristo.*”³)

² Letizia Tomassone: *Le donne valdesi nel periodo medievale. corso formazione accompagnatori/trici*. Fondazione Centro Valdese, 10. <https://www.fondazionevaldese.org/documenti/fa4f28b384e4c9d5a04e3959545c2246.pdf> (letöltés dátuma: 2020. 03. 28.).

³ Hugon, Augusto Armand (1980): *La donna nella storia valdese*. Torre Pellice. Società di Studi Valdesi. 1–29.

A rendházak irányítása azonban a férfiak kezében volt. Nem túl meglepő módon ez a koedukált együttélés azonban nem tetszett sem a többi egyháznak, sem az embereknek.

A prédikáló asszony képe ennek ellenére általánossá és elfogadottá vált a keresztény körökben. A nők helyzete az egyházszervezeten belül és a valdens teológia velük kapcsolatos nézete pozitívnak mondható a 12. században. Azonban ez a kép lassan elkezdett változni: a 12. század végére az egyház szervezete, hierarchiája stabillá vált, és ezzel egyidőben a nőket megfosztották a prédikálás és az úrvacsoráztatás jogától. A valdens női prédikátorok megítélésében történt változást mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a testvérek helyett a barbárok elnevezés vált egyre általánosabbá velük kapcsolatban (főként Kelet- és Közép-Európában).⁴ Habár e változás eredményeképpen a valdens nők száma lecsökkent, ez nem jelentette azt, hogy kisebb közösségekben, illetve az elszántabbak közösségeikért ne tevékenykedtek volna tovább.

A valdens prédikáló nők jelenlétét bizonyítja az 1335. január 21-ei inkvizíciós leszámolás Giavenóban is.⁵ A valdensek kijelentették a főinkvizítor, Albert of Castellario⁶ előtt, hogy nincs tisztítóüz, aki gonosz, a pokolba jut, aki jó, a mennyországba. Az eretnekeket haláluk előtt arról is kifaggatták, hogy ki vezette őket erre a „bűnös útra”, ki ismertette meg velük a valdens „tévtanításokat”. Harmincegyen azt vallották, hogy a közösség valamelyik férfi tagja, huszonnégyen pedig azt, hogy prédikáló nők. Az ötvenöt, mártírhalált halt valdens vallomása is jól mutatja, hogy a hittérítők körében a nemek aránya viszonylag kiegyenlítettnek mondható, főként, ha figyelembe vesszük, hogy mindez a 14. században történt. Az első hitéért meghalt valdens is nő volt (a neve sajnos nem ismert), 1312-ben vagy 1313-ben Pinerolóban ítélték máglyahalálra.⁷

1354-ben pedig egy bizonyos „szép Alasia” is máglyán végezte eretnokség miatt tizennégy társával Pinerolóban, akik Torre Pellicéből és San Giovanniból valók voltak.⁸ Óvatos kutatói számítások szerint a kb. hétszáz kivégzett valdens eretnek több mint harmada nő volt.

⁴ Audisio, Gabriel (2007): *Preachers by Night: The Waldensian Barbes (15th–16th Centuries)*. BRILL, Netherland. 80.

⁵ Ascheri, Mario (2013): *The Laws of Late Medieval Italy (1000–1500): Foundations for a European Legal System*. BRILL, Netherland. 341.

⁶ Audisio, Gabriel (1999): *The Waldensian Dissent: Persecution and Survival. C.1170–c.1570*. Cambridge University Press, Cambridge. 40.

⁷ Sergio Velluto könyvében (*Valdesi d'Italia*. Edizioni Sonda, Casale Monferrato, 2008, 77.) 1312 szerepel.

⁸ Hugon, Augusto Armand (1980): *La donna nella storia valdese*. Società di Studi Valdesi, Torre Pellice. 4.

A kínhaláltól megmenekült nők többsége a diakónusi szolgálat irányába mozdult el.⁹

Ezek az adatok is azt bizonyítják, hogy a nők hittérítő tevékenysége jelentős és fontos volt abban az időben.

Kritikák a prédikáló valdens nőkkel kapcsolatosan

A prédikáló valdens nőknek több szempontból is nehezebb volt a helyzetük a férfiaknál. Azontúl, hogy az inkvizíció őket sem kímélte, vagyis a missziós tevékenységüket ugyanolyan veszélyesnek ítélte, még a társadalmi előítélettel is meg kellett küzdeniük.

Lejáratásuknak két markáns iránya figyelhető meg: az egyik az erkölcstelen, gonosz, nagyszájú asszonyt vetíti elénk; a másik a rontást előidéző, varázslást folytató bűbajos képét.

1. Beverly Mayne Kienzle tanulmányában prédikáló prostituáltokról ír, amit például Geoffroy d'Auxerre (más néven Geoffroy de Clairvaux, középkori ciszterci szerzetes), Clairvaux-i Bernát közvetlen tanítványa, titkára írásaira alapoz. Bernard első és másodkézből hallott történeteit meséli el. Az egyik 1180 körül játszódik, és arról szól, hogy két nő érkezett Franciaországból, Clermont városából, akiket a helyi püspök megfenyített, miután prédikáltak híveiknek. A püspök állítólag kényszerítette őket a felekezetük feladására.¹⁰

Geoffroy d'Auxerre később arról ír, hogy ugyanazt a püspököt a valdens nők nyilvánosan inzultálták, és istenkáromló mondatokat kiabáltak rá. Az írás szerint a szabados viselkedésük miatt megérdemlik, hogy prostituáltként nevezzék őket, valamint hogy a bibliai Jezabellel hasonlítsák össze őket.

Eme főként anekdotákra alapozó, elítélő írások mellett megtalálhatóak azok a szövegek is, amelyek arról szólnak, hogy a valdensek meghitt összejövetelein férfiak és nők közösen olvassák és magyarázzák a Szentírást. Fontcaude-i Bernard részt vett a valdensek és a katolikusok közötti vitában, és az ellentétes álláspontokat le is jegyezte. Művében Anna próféta-nőhöz hasonlítja a valdens asszonyokat. Moneta da Cremona (kb. 1180 – 1238 u.) bolognai filozófianár pedig Mária Magdolnához. Fontos megjegyezni, hogy a Mária Magdolna-kép nem egységes: egyrészt az

⁹ Grado, Merlo (1977): *Eretici e inquisitori nella società piemontese del Trecento*. Claudiana, Torino. 49.

¹⁰ Kienzle, Beverly Mayne (1998): *The Prostitute-P preacher: Patterns of Polemic against Medieval Waldensian Women Preachers*. In: *Beverly Mayne Kienzle – Pamela J. Walker (eds.): Women Preachers and Prophets Through Two Millennia of Christianity*. University of California Press, Berkeley – Los Angeles – London. 99–113.

az asszony volt, aki közvetlenül szolgálhatta az Urat, másrészt a megtért parázna asszony képe is kapcsolódik hozzá.

Grado Merlo, a Torinói Egyetem tanára egyik tanulmányában szintén arról ír, hogy pletykás, nagyszájú valdens asszonyok prédikáltak az 1270-es évek előtti időkben. Stefano di Borbone (1180–1256) domonkos (dominikánus rend, azaz magyarul Prédikátor Testvérek Rendje) prédikáló- és koldulórendbeli feljegyzéseire hivatkozik, aki azt írja, hogy tudatlan, félkegyelmű férfiak és nők járták a falvakat, bementek a házakba, és ott bajt, botrányt okoztak. Azonban nem mindenki osztja ezt a véleményt. Például Letizia Tomassone tanulmányában arról ír, hogy Selghe kutató szerint 1183 előtt nem is voltak valdens prédikátorok.¹¹ Goffredo Doxer kijelenti, hogy a valdens ősegyház nőtagjai mentek hirdetni az evangéliumot házról házra, azonban jellemzésük nem túl pozitív: szemtelen, gonosz, szégyentelen, aljas némbereknek írja le őket, akik Clermont püspökét nyilvánosan szidalmazták; a prédikálás után pedig jóízűen lakmároztak, és mindennap új szeretőt választottak maguknak.¹²

Ez a jellemzés nem éppen az elfogadásukról vall, hiszen csupán az állítólagos perverzitásukat emeli ki. Doxer kiemeli, hogy a prédikáló nőknek nem volt más munkájuk, nem voltak alárendelve férfi munkaadóknak, és valójában szexuális szabadságban éltek. Doxer azonban azt is hangsúlyozza, hogy ezek a nők nem voltak veszélyesek. Különös és meglepő, hogy a valdens mozgalomnak a női misszióját úgy láttatja a kutató, mint az akkori erkölcsi rendet teljes mértékben felforgató eszmét.

2. A valdens asszonyok megítélése az 1300-as évek végén, de inkább az 1400-as években romlott sokat. Babonaság, a sötét mágikus erőkből való hit, a bűn minden lehetséges formájának gyakorlása, különösen szexuális téren, e kép jellemzői. Amennyiben ennek a képnek van igazságalapja, értelemszerűen nem a valdens hagyományok átörökítését, továbbélését segítette, mivel negatív attitűd, hiedelemvilág tartozott hozzá. A nép szemében ők valójában boszorkányok voltak, akik varázsoltak, szemmel verést alkalmaztak, magával az ördöggel cimboráltak. E tárgykörben rendkívül gazdag irodalom lelhető fel, amelyek az emberekkel évszázadokon keresztül elhitették a boszorkányok létezését.¹³ Középkori vitaira-

¹¹ Tomassone, Letizia (2007): *Le donne valdesi nel periodo medievale. corso formazione accompagnatori/trici*. Fondazione Centro Valdese, 10. <https://www.fondazionevaldese.org/documenti/fa4f28b384e4c9d5a04e3959545c2246.pdf> (letöltés dátuma: 2020. 04. 07.).

¹² Grado, Merlo (1977): *Eretici e inquisitori nella società piemontese del Trecento*. Claudiana, Torino. 49.

¹³ Mercier, Franck (2006): *La Vauderie d'Arras*. Presses universitaires de Rennes, Rennes; Deane, Jennifer Kolpacoff (2011): *A History of Medieval Heresy and Inquisition*. Rowman & Littlefield, Lanham; Elkins, Sharon K. (1988): *Holy Women of Twelfth-Century England*. U of North Carolina P., Chapel Hill; McCash, June Hall (2008): *The Role of Women in the Rise of the Vernacular*. *Comparative Literature*, 60. 1: 45–57.; Pe-

tokban jól látszik, hogy a katolikus egyház obszcén folklórelemekkel tarkított éjszakai orgiákkal is megvádolta a valdens hívőket. A 15. században gyakran vauderie néven emlegetik a boszorkányokat, hangsúlyozva ezzel is a valdensekkel való „rokonságukat”.

A középkori valdensek magukat valószínűleg éppen emiatt a „Krisztus szegényei” elnevezéssel illették, visszautasítva a „valdens” elnevezést, amit sértőnek tartottak. Később azonban, a protestantizmus idején a valdens név pozitív értelmet nyert, és a valdens közösség is elfogadta.

A nép meggyőzése a valdens asszonyok bűnös praktikáiról bizonyára nem volt nehéz. A gyalázó, káromló szavak és a máglya elől a valdens nők gyakran – elhagyva lakóhelyüket, gyülekezetüket – barlangokba vagy egyéb menedékhelyre húzódtak, de sokszor hiába. Példaként lehetne említeni 1545-ös dél-franciaországi mérindolbeli mészárlást, amelynek a francia provence-i és a dauphiné-i (Alpok) hegyekben meghúzódó valdens hívők estek áldozatául, vagy az észak-franciaországi boszorkányüldözést Arras városában 1459 és 1461 között.

A valdens nők családon belüli szerepe

A valdens nők szerepét azonban egy másik aspektusból is szeretnénk megvilágítani, ez pedig a közösségekben, a családban, a társadalomban való kitartó helytállásuk, erkölcsi példaadásuk. Mind a katolikusok, mind pedig a férfi pásztorok akkori megnyilatkozásai ezt támasztják alá. A savoyai herceget egy 1561. május 5-én írt levélben arra kérik, hogy ne legyen elnéző a valdens asszonyokkal, mert radikálisabbak a férfiaknál.¹⁴ Scipione Lentolo (1525–1599) protestáns lelkész¹⁵ pedig elismerően szól a nők tevékenységéről, az üldöztetésük, elnyomásuk idején például lelkesen imádkoztak a közösségért, és biztatták a népet a kitartásra.¹⁶ Az ő szilárd hitüknek, a szorgos, keményen elvégzett ház körüli munkájuknak nagyon fontos szerepük volt a valdens identitás megtartásában. Ezenki-

ters, Christine (2003): *Patterns of Piety: Women, Gender, and Religion in Late Medieval and Reformation England*. Cambridge UP, Cambridge; Peters, Edward (1980): *Heresy and Authority in Medieval Europe*. U of Pennsylvania P., Philadelphia; Ranft, Patricia (2002): *Women in Western Intellectual Culture, 600–1500*. Palgrave Macmillan, New York; Schaus, Margaret (ed.) (2006): *Women and Gender in Medieval Europe: An Encyclopedia*. Routledge, New York.

¹⁴ Hugon, Augusto Armand (1980): La donna nella storia valdese. *Torre Pellice – Società di Studi Valdesi*, XVII febbraio 7.

¹⁵ Scipione Lentolo személye azért is fontos a valdens történelemben, mert ő a (Torinóhoz közeli) Luserna San Giovanni gyülekezet pásztorja volt, és ott fordította olaszra az eredetileg francia nyelvű valdens hitvallást.

¹⁶ Scipione Lentolo (1906): *Historia della grandi e crudeli persecuzioni contro il popolo Valdese*. Ed. T. Gay. Torre Pellice. 225.

vül a gyermekek hitre nevelésében, a valdens értékek átadásában, a hagyományok ápolásában kétségkívül nagyobb szerepet töltek be a férfiaknál, ami magyarázható egyszerűen a családi feladatok megosztásával, a női-férfi szerepek különbözőségével. A lelkészek házasodhattak, a lelkészfeleségek feladata a gyermekek vallásoktatása volt, de ezenkívül nőszövetségben, jótékonyági eseményeken további szolgálatot kellett végezniük.

1. kép. Egy korabeli valdens nő¹⁷

A valdensok a nőkre bízták az összetartozásuk, identitásuk kifejezésének, megjelenési formáinak megtervezését, összeállítását. Talán ennek is köszönhető, hogy csak nők számára létezik hagyományőrző ruha. A valdens nők külső megjelenésére az egyszerűség és a visszafogottság volt a jellemző.

A nők selyemből, gyapjúból készült egyberuhát készítettek, amelyhez különböző színű és mintájú selyemsál tartozik. A legérdekesebb ruhada-

¹⁷ Valli valdesi: museo delle donne. <http://illuminatobutindaro.org/2007/09/30/valli-valdesi-museo-delle-donne/> (letöltés dátuma: 2020. 04. 16.).

rabjuk a főkötő, aminek a viselése az asszonyok számára kötelező, ahogy 1. képen is láthatjuk. A 16 évnél fiatalabb lányok főkötője fekete, később, egyháztaggá válásuk után pedig fehérre hordtak. Valójában ez tette őket valdens lányokká az öltözéket illetően. Ez a viselet azonban nem számított hétköznapi öltözéknek. Az 1800-as évektől csak évente kétszer öltötték magukra, amikor az egyház teljes jogú tagjává váltak, és február 17-én.

A valdensek többnyire kisvárosban, családi közösségekben jól felépített, vidéki ökoszisztémában éltek. A származásukra büszke hívek gyakran egymás között házasodtak, hogy megőrizzék a „vérvonalat”, ez azonban sokszor gabalyodást, zűrzavart eredményezett a rokoni szálakban. A neveikben is próbálták kifejezni „másságukat”, nem raktak magánhangzót a vezetéknevek végére (például Pons, Long, Peyrot, Tourn stb.), sőt a származási helyüket is felvették a nevükbe, hogy pontosan tudni lehessen, melyik családról van szó: például Rostan di San Germano Chisone. Néhány családnak kettős neve van, például Armand-Hugon, ami csak az előkelőbb családok kiváltsága lehetett.

A valdens nők nagyobb egyenjogúságot élveztek, és tanultabbak voltak a többi hegyvidéki közösség nőtagjaihoz képest, azonban szerették fenntartani azt a látszatot, hogy szerepük kisebb a férfiakénál, még inkább, hogy a férfiak árnyékában élnek.

Ha a valdens nép történetét megnézzük, valóban a férfiak emelkednek ki benne, a vezetők tekintetében is. Azonban a nők szerepvállalását kétségkívül méltányolták. A női nem iránti tiszteletük, tevékenységük elismeréseként külön múzeumot nyitottak (Museo delle donne valdesi, A valdens nők múzeuma) Angrognában, hogy dokumentálhassák a nők szerepét a csoportjuk történetében.

A valdensek lakta területeken a piemonti *travet* szót használják a munkájukra, ami pontos, szorgalmas munkavégzést jelent (vagyis több, mint egy pusztá tevékenység, elfoglaltság). A valdens családok számára elképzelhetetlen a késés, munkaidőben nem foglalkoznak magánéleti kérdésekkel, nem használják ki a munkahelyüket saját érdekükben. Nem az a fontos, hogy milyen győtrelem, nehézség árán oldják meg feladataikat, csak az eredmény a lényeges. Sokan vállalnak munkájuk mellett további feladatokat, például a helyi egyházközösségben vagy nemzetközi szervezetekben. Alapvetően elvárják, hogy minden valdens tevékenyen, szorgalmasan dolgozzon világi és egyházi területen egyaránt, azonban – Isten jószágát szem előtt tartva – elnézik, megbocsájtják, ha bizonyos élethelyzetben ez mégsem kivitelezhető.¹⁸

A valdens női, illetve családi identitásnak vannak bizonyos sajátosságai, amelyek tiszteletet, de akár irigységet is kiválthatnak környeze-

¹⁸ Velluto, Sergio (2008): *Valdesi d'Italia*. Edizioni Sonda, Casale Monferrato. 38–41.

tükben. Ilyen jellemzőjük a családi összetartás, valamint a családtagok felelősségteljes feladatelvégzése és a kitartó, fáradságot nem kímélő munkabírásuk.

Az egyházi szerepvállalásuk elismerését jelentette az a tény, hogy 2005-ben a zsinat Maria Bonafede (2005–2012) valdens lelkész nő személyében női vezetőt választott. Nagy áttörést jelentett az addigi hozzáállással szemben, hiszen ezután évekig női vezető állt a (valdensekből és metodistákból álló) protestáns olasz egyház élén.

A valdens család és a Biblia

A valdens családok életében, valamint a gyermekek nevelésében a Bibliának központi szerepe volt. A jól felépített valdens életvitel három területen is segítette a fiatalok nevelését: a családban, az iskolában és a templomban. Az iskolában a gyermek megtanult olvasni, ahol alapvetően a Biblia volt az olvasókönyvük, így a családban esténként részese tudott lenni a bibliaolvasásnak, vasárnaponként pedig az istentiszteleten szintén a Bibliával találkozott.

A Biblia meghatározó jelentőségét jelzi az is, hogy minden valdens családban volt belőle régen is legalább egy példány otthon. Sőt, minden gyermek kapott az iskolakezdésre egy saját Szentírást. A valdens evangélisták (ún. barbák) sokat segítettek a Biblia terjesztésében. Vándorútjaik során egész Európát bejárták, és eljuttatták a családokhoz a Szentírás másolatait.

A valdens nagy hangsúlyt fektettek a bibliafordításokra is. A chanforani zsinaton a református francia és svájci vezetők (Guglielmo Farel, Pietro Robert Olivetano, Antonio Saluvier) döntöttek arról, hogy közösen megjelentetik az első francia nyelvű Bibliát.¹⁹ Olivetano (1506–1538), a svájci reformátor a valdens völgyekbe utazott, tanítói fizetést kapott, de valójában franciára fordította a Bibliát, és nyomdakész állapotba hozta az anyagot. 1535-ben, tizennyolc hónap alatt készült el, költségét, 500 arany tallért, a valdensek fizették.

A bibliafordítások tekintetében fontos megemlíteni Charles Beckwith (1789–1862) nevét, mivel úttörő szerepe volt a valdens nyelvű Biblia megjelenésében. Beckwith szellemi nagyságát mutatja, hogy felismerte, miként segítheti a Szentírás megértését a nép, a gyerekek körében. Célként tűzte ki maga elé a Szentírás és a katekizmus beszélt valdens nyelvre fordítását, így könnyítve annak olvasását, megértését.

A valdens fontosnak tartották, hogy minden ember maga értelmezhesse az Igét, az ne csak a papok kiváltsága legyen. A Szentírás

¹⁹ Bedouelle, Guy (1993): *La storia della chiesa*. Jaca Book, Milano. 13–146.

egyreszét kívülről megtanulták, hogy ha mindenüket elveszik, az Ige akkor is megmaradjon nekik.

A valdensok a Bibliához való hűségükért több évszázadon át üldözést szenvedtek. Például a dél-olasz területeken élő közösségeket (Calabria) 1561-ben teljesen kiirtották.²⁰

Szorgalmukat, Biblia-központúságukat igazolja a következő jelmondatuk is: „Tanulj meg mindennap csak egy szót, s egy év múlva már háromszázat fogsz tudni, s így jutsz előre.” Még az inkvizítorok is beszámoltak arról, hogy a valdensok között sokan fejből tudták a Biblia számos részét. 1260 körül a Passauai Névtelennél ezt olvashatjuk: „Hallottam és láttam egy tudatlan parasztot, aki szóról szóra felmondta a Jób könyvét, és több olyat, akik az egész Újtestamentumot tökéletesen tudták.”²¹

A valdensok bibliaolvasása ezenkívül nagy előrelépést jelentett az analfabetizmus felszámolásában az északi régióban.

Összefoglaló

A valdens nők mind az egyházban, mind a családban fontos szerepet vállaltak a házimunkákon túl a vallásos nevelés területén is. Szerettek ugyan háttérben maradni, de jelentőségük jóval túlmutatott ezen. Szerénységük, egyszerűségük a külső megjelenésben is tetten érhető, hiszen nem kirívó, hanem egyszínű, hosszú ruhákat hordtak, fejkötővel. A ruházatuk egyben az egységességüket, összetartozásukat is kifejezte, így könnyen megkülönböztethetőek voltak asszonytársaiktól.

A valdens nők a vallásos nevelésben két módon vehettek részt: vállalták a szerzetesi létet, azaz nem házasodtak meg, rendházakban éltek és a misszió feladatával foglalkoztak, vagy megházasodtak és családi körben végezték a hitre nevelést, illetve bekapcsolódtak a gyülekezet munkájába, egyházi szolgálatokat végeztek. Mindkettőre volt bőven kiemelkedő példa a történelmük során.

A valdensok Biblia-alapú gondolkodása, életvitele példaértékű volt a maga korában. A Biblia beszélt nyelven való olvasása esténként családi körben, vasárnaponként az igehirdetés meghallgatása a gyülekezeti közösségben, valamint a lelkeszi látogatások elmélkedései mind hozzájárultak ahhoz, hogy a Biblia üzenetét befogadják, és az a mindennapi életük

²⁰ Olivétan, Pierre-Robert (2008): *Bibliafordítások a reformáció korából*. http://biblia.hu/bibliaforditasok_a_reformacio_korabol/pierre_robert_olivetan (letöltés dátuma: 2020. 04. 15.).

²¹ *Az igazak lángjai*. http://www.hetek.hu/hit_es_ertekek/201103/az_igazak_langjai (letöltés dátuma: 2020. 04. 19.).

részévé váljon. Ennek az életvitelnek a fenntartásához nagyban hozzájárult a nők, asszonyok szorgalmas, kitartó munkája, szilárd hitük, imádságos életük.

A családi élet, gyermeknevelés során ezen értékek átadására törekedtek a valdens nők, Biblia-központú gondolkodásukkal a keresztyén értékrendet közvetítették. Talán ennek is köszönhető, hogy viszontagságos történelmük során is megmaradtak.